

ALGUNS APUNTS DE TOPONÍMIA CATALANA REFERITS A NOMS DE NUCLIS EDIFICATS

Josep Maria VIRGILI i ORTIGA

1. INTRODUCCIÓ

Per una qüestió de coherència, les normes gramaticals d'una llengua (que inclou les fonètiques i fonològiques, les ortogràfiques, les lèxiques i les morfosintàctiques, entre d'altres) tenen de ser globals, és a dir, han de ser d'aplicació a tots els aspectes de la llengua. Aquest principi també té d'afectar, per descomptat, l'onomàstica.

En aquest escrit no tractarem aquesta qüestió aplicada a l'antroponímia i ens limitarem a una part de la toponímia, concretament als noms de nuclis edificats: nuclis de població (siguin o no municipis), barris, urbanitzacions, monestirs, ermites i santuaris.

Tractarem de sistematitzar dos aspectes que ens han semblat interessants: l'article salat aglutinat al substantiu que determina i l'aglutinació dels diferents elements en el cas de noms sintagmàtics. Al nostre entendre, en l'escriptura dels primers, hi constatem una greu incoherència.

2. L'ARTICLE SALAT AGLUTINAT EN TOPÒNIMS

El trobem en un gran nombre de noms de municipis i nuclis de població, tant de les illes Balears, on el salat és ben viu, com de la Catalunya oriental, on aquest article ha anat reduint el territori d'ús al llarg dels segles i ara es troba restringit a alguns municipis de la costa Brava, generalment com un tret dialectal endogen.

Els topònims següents, entre molts altres, són exemples de les Balears (llista 1):

Sant Francesc de ses Salines
Sant Joan des Vergers
Sant Jordi de ses Salines
Sant Josep de sa Talaia
Sant Llorenç de sa Calobra
Sant Narcís des Mercadal
Sant Salvador de s'Almudaina
Sant Vicenç de sa Cala

Els topònims següents, entre moltíssims altres, són exemples del Principat (els escrivim amb la grafia oficial) (llista 2):

Sant Climent Sescebes
Sant Jaume Sesoliveres

Sant Joan Despí
Sant Llorenç Savall
Sant Martí Sadevesa
Sant Martí Sarroca
Sant Pere Desplà
Sant Pere Despuig
Sant Pere Sacosta

Podem observar que, en els topònims de la primera llista (llista 1) –els de les Balears–, l'article salat (tant si forma part d'una contracció amb preposició com si no és així) apareix aïllat i en minúscula, i, en canvi, en la segona llista –els del Principat–, el mateix article apareix en majúscula i aglutinat al substantiu que el segueix.

Aquest mateix fenomen també es pot donar en topònims que no comencen amb el mont "Sant" (els escrivim amb la grafia oficial) (llista 3):

Palau-sacosta
Palau-sator
Palau-saverdera
Sant Miquel de Cap-sa-roca

Davant d'aquest fet, les preguntes retòriques són òbvies: com és que els criteris d'escriptura dels topònims de les Balears difereixen dels del Principat? No és una única llengua la que es parla en ambdós territoris? No és una única normativa la que la regula, aquesta llengua? Caldria que –per tant– aquest criteri d'escriptura fos el mateix a tot arreu i, alhora, fos coherent amb el que fem quan l'article no és el salat (com a *Sant Llorenç del Munt* o a *Sant Feliu del Racó*), és a dir, la solució que adopten els topònims de les Balears (llista 1).

Per tant, creiem que els topònims de la segona llista (llista 2) s'haurien d'escriure així:

Sant Climent ses Cebes
Sant Jaume ses Oliveres
Sant Joan des Pi
Sant Llorenç sa Vall
Sant Martí sa Devesa
Sant Martí sa Roca
Sant Pere des Pla
Sant Pere des Puig
Sant Pere sa Costa

I els de la llista 3, així:

Palau sa Costa
Palau sa Tor
Palau sa Verdera
Sant Miquel de Cap sa Roca

Algú podria es podria preguntar què signifiquen "Sescebes", "Sesoliveres", "Despí", "Savall", "Sadevesa", "Sarroca", "Desplà", "Despuig", "Sacosta", "Sator", "Saverdera"... Són uns mots que no podem trobar en el lèxic comú, perquè no existeixen. Ens semblen especialment absuds els que presenten alteracions ortogràfiques causades per l'aglutinació ("Despí" i "Desplà", que han de dur accent, i "Sarroca" duplica la erra en alguns topònims).

En canvi, tothom sap què són les cebes o les oliveres i què és una vall, una devesa, una roca, un pla, un puig o una costa; i no trobem que sigui cap obstacle que tor (apòcope de torre) i Verdera (nom de la serra i del castell que donen nom al poble de Palau sa Verdera) no siguin tan evidents com els altres. A més a més, fent evident la presència de l'article salat, aconseguirem també de fer evident –i prou falta que fa (encara!)– la unitat de la nostra llengua. És per això que l'escriptura d'aquests topònims sense aglutinació esdevé molt més clara i entenedora i, en definitiva, molt més elegant, perquè permet la perfecta intel·ligibilitat de tots els components del topònim i alhora és coherent amb la normativa i no la contradiu.

Pot ser il·lustratiu de veure com esdevindrien d'extravagants els topònims amb article procedent d'ILLV, ILLA, si els donéssim el mateix tractament que tenen els de la llista 2:

Móra la Nova esdevindria “Móra Lanova”

Sant Llorenç del Munt esdevindria “Sant Llorenç Delmunt”

En contra de la nostra tesi, hom pot argumentar que l'aglutinació en els topònims del Principat s'ha de mantenir, perquè aquí l'article salat ja no és viu (excepció feta d'alguns llocs de la costa Brava). Però trobem que aquest raonament no se sosté, ja que, si l'apliquéssim a altres elements lingüístics, caldria escriure “Granollés”, “Segú” (*de Calafell*) i “Vilassà” (*de Mar* o *de Dalt*) (basant-nos en el fet que, en el nom d'aquests pobles –a tot el Principat–, ningú no pronuncia la erra final) o “Moncada”, “Sans” i “Semmenat” (puix que tothom ho pronuncia així al Principat).

Un segon contraargument que hom pot al·legar és que aquestes formes no tenen tradició, que el nom d'aquests pobles sempre s'ha escrit tal com ara s'escriu oficialment, i que no és possible de trobar documentada la forma que nosaltres proposem. Hem de dir que també trobem inconsistent aquesta segona objecció: ¿hi ha documentació antiga de *Vic* o *Montblanc*, escrits amb ce final (sense hac)? ¿N'hi ha, de *Bellvei*, de *Montbui* (de *Caldes* i de *Santa Margarida*) o del *Fai* (de *Riells* i de *Sant Miquel*), amb i llatina final? ¿I de *Comaruga*, de *Mont-roig* o de *Vila-seca*, escrits amb el guionet? ¿I fins a quin segle cal recular per tal de trobar documentats amb “-es” qualsevol dels pobles tradicionalment escrits en “-as”, com “Caldas”, “Figueras”, “Rosas” i un llarguíssim etcètera?

Tanmateix, per un elemental criteri de coherència amb l'ortografia catalana general, al seu dia hom va imposar *Vic* i *Montblanc*, enfront de “Vich” i “Montblanch”; *Bellvei* i *Fai*, enfront de “Bellvey” i “Fay”; *Comaruga*, *Mont-roig* i *Vila-seca*, enfront de “Comarruga”, “Montroig” i “Vilaseca”, i –tal com resulta meridianament obvi– *Caldes*, *Figueres* i *Roses*, enfront de “Caldas”, “Figueras” i “Rosas”. Encara durant la darrera dictadura, aquests topònims s'escriuien a tort, precisament argüint un suposat necessari respecte a les grafies tradicionals.

3. AGLUTINACIÓ DELS DIFERENTS ELEMENTS D'UN TOPÒNIM SINTAGMÀTIC

El fenomen que tractarem en aquest segon apartat, a diferència de l'anterior, afecta noms de nuclis edificats de qualsevol indret dels territoris de parla catalana. Es tracta de topònims sintagmàtics, és a dir, noms que, gairebé sempre, constitueixen un sintagma nominal, més o menys complex (una excepció és *Capafonts*, un sintagma preposicional). La principal qüestió que se'ns planteja en casos com aquests és si els diferents mots que constitueixen un topònim d'aquesta mena s'han d'escriure aglutinats en un sol mot o bé separats (i amb la presència de l'apòstrof, si és el cas).

Com qualsevol sintagma nominal, aquests topònims tenen sempre un substantiu en que fa de nucli, precedit o no per un determinant article (o algunes vegades numeral) (3.4). Aquest nucli el pot complementar un sintagma adjectival (que es redueix sempre a un adjectiu) (3.1), un sintagma preposicional –gairebé sempre amb la preposició de (3.2) [un exemple amb una preposició distinta és *Sant Llorenç prop Bagà*]– o bé una aposició (3.3). També pot passar que el nucli aparegui amb més d'un complement alhora (3.5). Analitzarem per separat cadascun dels casos.

3.1. TOPÒNIMS SINTAGMÀTICS FORMATS PER UN SUBSTANTIU COMPLEMENTAT PER UN ADJECTIU

Hem trobat topònims d'aquesta mena que s'escriuen aglutinats i altres que s'escriuen separats. Els que porten guionet cal considerar-los aglutinats, ja que aquest signe ortogràfic només hi és per evitar una mala pronunciació en topònims que altrament s'escriurien aglutinats.

Exemples que s'escriuen aglutinats (llista 3):

Campllong
Castellbisbal
Catellvell
Hostalric
el Masnou
el Masroig
Montblanc
Mont-roig
Riutort
Torreferrera
Torreforta
Torrentbò
Vilaplana
Vila-seca
Vall-de-roures

Exemples que s'escriuen separats (llista 4):

Riu Clar
la Torre Baixa
Torre Gavosera
la Torre Gironella
sa Torre Nova

El nombre de topònims d'aquest tipus que s'escriuen aglutinats (llista 3) és elevadíssim (gairebé tots), la qual cosa ens duu a la conclusió que l'ús general –en aquest tipus de topònims– és l'aglutinació. Per aquest motiu, convindria considerar normativa l'aglutinació en qualsevol nou topònim d'aquest tipus i, al nostre parer, els que apareixen a la llista 4 caldria també escriure'ls aglutinats.

3.2. TOPÒNIMS SINTAGMÀTICS COMPLEMENTATS PER UN SINTAGMA PREPOSICIONAL

En aquest grup de topònims, distingirem dues possibilitats: aquells en què el sintagma

preposicional forma part estrictament del topònim (3.2.1) i aquells altres en què la presència del sintagma preposicional té com a finalitat evitar noms duplicats (3.2.2) i que –en rigor– no forma part del topònim.

3.2.1. Topònims amb un sintagma preposicional integrant del topònim

Hom pot constatar que el sintagma preposicional forma part veritablement del topònim si els parlants del lloc i de l'entorn sempre diuen el topònim sencer (llevat de molt rares excepcions), sense ometre aquest sintagma preposicional.

Exemples de topònims amb aquesta mena de sintagma preposicional (llista 5):

Campdeparets
Castelldefels
Colldejou
Masdenverge
Riudoms
Riudecanyes
Serradellops
Torredarques
Torredembarra

Podem veure que aquesta mena de topònims s'escriuen aglutinats. No manquen, però, els exemples sense aglutinació (llista 6):

Mas d'Avall
Mas de Barberans
el Mas del Jutge
el Pont de Bar
Riu de la Carrera
Riu de Pendís

Als anteriors cal afegir-hi els que contenen l'article personal *en* o *na* (llista 7):

Callosa d'en Sarrià
Castellar de n'Hug
els Omells de na Gaia
Sant Miquel d'en Bas
la Torre d'en Besora

Caldria estudiar, amb el treball de camp corresponent, si –en algun dels exemples proposats– el motiu de la manca d'aglutinació es deu al fet que aquests sintagmes se'ls hauria de classificar com a pertanyents al grup 3.2.2, perquè –si fos aquest el cas– la manca d'aglutinació estaria del tot justificada. A banda d'això, gairebé tots els topònims d'aquest tipus s'escriuen aglutinats (llista 6), excepció feta dels que inclouen l'article personal *en* o *na*. Això ens duu a la conclusió que l'ús general –en els topònims d'aquest tipus sense *en* o *na*– és l'aglutinació. Per això opinem que estaria bé de considerar normativa l'aglutinació, tant en els que apareixen a la llista 7 com en qualsevol altre nou topònim amb aquestes característiques.

També hi ha algun cas –com *Masdenverge* i *Torredembarra*– que apareixen aglutinats, malgrat la presència de l'article personal. I, a més a més, aquest segon, presenta una *m* procedent d'una *n* assimilada al punt d'articulació de la *b* que la segueix. Per tot això potser

caldria plantejar-se de defugir-hi l'aglutinació, tal com fan gairebé tots els altres topònims que contenen l'article personal *en* o *na* (llista 7):

“Torredembarra” esdevindria *Torre d'en Barra* (val a dir que aquest poble s'anomena *la Torre*, a la seva contrada, vegeu el punt 3.2.2).

3.2.2. Topònims amb un sintagma preposicional destinat a evitar noms duplicats

Aquest segon tipus de sintagma preposicional (vegeu FABRA, *Gramàtica catalana*, § 25, p. 19, ed. 1969) constitueix un afegit que permet que el topònim es pugui distingir d'algun altre que altrament tindria el mateix nom. Està format sempre per la preposició *de* seguida d'un substantiu que pot ser un referent idiosincràtic (és a dir, propi de cada lloc) de caràcter històric (*Molins de Rei*, *l'Hospitalet de l'Infant*) o geogràfic (*la Torre de Fontaubella*). Quan no existeix un referent d'aquesta mena, hom recorre al nom de la comarca corresponent (*la Bisbal d'Empordà* [*l'Empordà*], *les Borges del Camp* [el Camp de Tarragona]) o de la contrada (*Castell d'Aro*), a algun accident geogràfic significatiu que s'hi pot associar (*l'Ametlla de Mar*, *Móra d'Ebre*, *la Morera de Montsant*) o al nom d'un nucli de població veí (*la Bisbal de Falset*, *Vilanova de Prades*), que –en el cas dels pobles que no són municipi– pot ser el del cap del municipi al qual pertanyen (*les Cases d'Alcanar*, *la Torreta de Canals*) o bé a l'inrevés: el cap del municipi pren com a afegit idiosincràtic el nom d'un dels seus pobles agregats (*el Pont de Claverol*, *la Torre de Cabdella*). També hi ha alguns casos en què l'ambigüitat es resol amb l'afegit d'un segon sintagma nominal -coordinat amb el primer per mitjà de la conjunció *i*- que normalment fa referència a un altre nucli de població del municipi: *Castellbell i el Vilar*, *Vilanova i la Geltrú*, *Vinyols i els Arcs*. En tots aquests casos, els parlants del lloc o de l'entorn no diuen habitualment aquest sintagma a l'hora d'anomenar el topònim, ja que –vist de prop– és innecessari: aquest afegit només el diuen els parlants que viuen lluny del lloc o quan hom anomena el topònim oficialment.

Podem observar que els topònims amb aquesta mena de sintagmes no presenten mai aglutinació. No hem detectat cap contraexemple aglutinat i estem segurs que no existeix. Per tant, hom no ha de posar en dubte el criteri de no aglutinar aquests sintagmes. L'únic aspecte que cal considerar és que –en determinats casos– no sempre és del tot clar si un sintagma preposicional pertany al que definim a l'apartat 3.2.1 o al de l'apartat 3.2.2. Els que presenten el nom de la comarca (*la Bisbal d'Empordà* [*l'Empordà*], *les Borges del Camp* [el Camp de Tarragona]), un accident geogràfic significatiu (*l'Ametlla de Mar*, *Móra d'Ebre*) o el nom d'una altra població (*la Bisbal de Falset*, *Vilanova de Prades*), no ofereixen cap dubte. En el cas de les contradades, podem deduir, per exemple, que *Aro* ho és (sense la concurrència, en aquest cas, de les pertinents consideracions de geografia física) perquè existeixen altres topònims al voltant amb el mateix sintagma (*Santa Cristina d'Aro*, *Platja d'Aro*, etc.).

Però, en el cas dels referents idiosincràtics, és imprescindible un treball de camp que nosaltres no hem fet, atesa la limitació d'aquest article. Sabem del cert, per exemple, que els habitants de la *Pobla de Montornès* i les poblacions veïnes anomenen aquest poble, habitualment, dient-ne simplement "la Pobla", per això cal considerar que aqueix topònim és d'aquest grup. Però no sabem si passa el mateix amb poblacions com *Castell de Cabres*, *Mas de Barberans*, *el Pont d'Armentera* o *el Pont de Suert*, entre molts altres possibles exemples.

3.3. TOPÒNIMS SINTAGMÀTICS COMPLEMENTATS AMB UNA APOSICIÓ

Hem trobat que aquests topònims poden presentar tres estructures:

3.3.1. Topònims formats per substantiu nucli seguit de substantiu aposició :

En aquest cas, gairebé sempre, l'aposició és un altre topònim o antropònim:

Castelliciutat
Mascalbó
el Masdèu
Masllorenç
Maspujols
Masriudoms
Torrebaró (o Torre del Baró)
la Torre-ramona

La immensa majoria apareixen escrits en un sol mot, tot i que també hem trobat exemples sense aglutinació (val a dir que els dos primers no són pas simples *masos*, sinó nuclis de població):

Mas Seguer
Mas Tomàs
Torres Torres

Per tant, caldria que la normativa sempre preceptués l'escriptura aglutinada d'aquesta mena de topònims. Els de la llista anterior s'haurien d'escriure així:

Mas-seguer (creiem que hauria de dur guionet per fer ben palès que la doble *essa* no representa una *essa* sorda entre vocals, sinó que neix de la col·lisió dels dos components del compost; a més a més, també evitarem la confusió amb el cognom *Messeguer*, sovint escrit *Massaquer*)

Mastomàs
Torrestorres

3.3.2. Topònims formats per un hagiopònim seguit d'un sintagma nominal

Aquest sintagma nominal és format per un substantiu precedit d'un article salat que s'hi aglutina oficialment:

Santa Maria Savall
Sant Climent Sescebes
Sant Hilari Sacalm
Sant Miquel Sescloses

Els diferents elements d'aquests topònims no apareixen mai aglutinats. Ho trobem encertat, ja que si es fes hauríem d'aglutinar també el mot "sant" ("Santclimentsescebes"), amb la qual cosa en resultaria un agregat que no individualitza el nom propi del sant, amb la majúscula corresponent, i esdevindria un vitricoll molt allunyat del geni de la llengua. El que sí que apareix aglutinat en aquests topònims, com ja hem dit, és l'article salat amb el substantiu que el segueix, solució de què discrepem, tal com hem comentat a bastament a l'apartat 1.

3.3.3. Topònims formats per un substantiu seguit d'un sintagma nominal format per un altre substantiu precedit de l'article procedent d'ILLV, ILLA

És obvi que, en aquest cas, la presència de l'article també impedeix l'aglutinació:

Canet lo Roig
Móra la Nova
Sant Cristòfol les Fonts
Sant Joan les Fonts

3.4. TOPÒNIMS FORMATS PER UN SUBSTANTIU PRECEDIT PER UN NUMERAL

N'hem trobat els exemples següents:

Dosquers
Dosrius
Duesaigües
Cinctorres
Quatrecoorts
Santa Eugènia de Tresmals
Sant Andreu de Trespunts
Sant Llorenç Dosmunts
Setcases
Tresserres

Veiem, doncs, que hi predomina la forma aglutinada. No hi manquen, tanmateix, els exemples sense aglutinació:

els Quatre Camins
Santa Anna dels Quatre Termes
monestir de Tres Ponts
les Tres Torres

Malgrat que aquest article –com hem dit– només abasta els nuclis edificats, hi podríem afegir –en aquest cas concret– els cims muntanyosos:

el pedró dels Quatre Batlles
el tuc dels Tres Comtes
el pic de les Tres Esteles

En aquest grup en trobem que s'aglutinen i d'altres que no. S'escriuen aglutinats els que estan formats només pel numeral seguit d'un substantiu: *Duesaigües*, per exemple. En canvi, trobem escrits sense aglutinació els que van precedits de qualque element lingüístic, bé sigui simplement l'article (*les Tres Torres*) o bé sigui un substantiu (precedit de l'article i seguit de la preposició *de*) que fa referència a la mena de topònim que són: *el monestir de Tres Ponts*, *el tuc dels Tres Comtes*, etc.

Trobaríem més coherent amb la normativa que aquests topònims s'escrivissin tots sense aglutinació entre el determinant numeral i el substantiu que el determina. Si els determinants articles no els aglutinem, sembla prou lògic que tampoc no aglutinem els numerals, que no deixen de ser determinants. Però, atenent al pes del costum establert i tenint present que hi ha un criteri prou clar de discriminació entre els que tradicionalment s'aglutinen i els que no, també trobaríem enraonat de deixar les coses tal com estan (aglutinats els formats només per numeral i substantiu i sense aglutinar aquells que presenten algun element que els precedeix).

3.5. TOPÒNIMS SINTAGMÀTICS AMB MÉS D'UN COMPLEMENT ALHORA

No cal dir que hi ha la possibilitat que apareguin combinades les estructures que hem explicat anteriorment, com en els topònims següents:

Mont-roig del Camp
Sant Miquel de Cap-sa-roca
Sant Salvador de Serradellops

Com és lògic, el tractament d'aquests topònims hauria de ser anàleg als que hem explicat fins aquí. Això vol dir que els guionets de "Sant Miquel de Cap-sa-roca" no tenen justificació: hauria de ser *Sant Miquel de Cap sa Roca*.

4. CONCLUSIONS

Aquest modest article no pretén altra cosa que posar de manifest algunes incoherències que hem observat en el tractament de la toponímia dels nuclis edificats catalans. Ens hem limitat a plantejar alguns problemes, posar-los damunt la taula i apuntar-ne una possible solució. Però no volem deixar de dir que caldria respectar uns criteris bàsics fonamentals.

En primer lloc, tots els topònims que fan referència al mateix concepte bàsic (com seria els nuclis edificats, el cas que hem estudiat) han de tenir un tractament homogeni, tant si es tracta d'un petit llogaret, d'un barri, d'una urbanització o d'un municipi, petit o gran; i també té de ser homogeni el tractament dels topònims de nova creació, en relació amb els històrics.

El criteri anterior ha de prevaler per sobre del que avui pugui ser tradicional en els casos en què la forma consolidada per l'ús estigui en flagrant contradicció amb la normativa catalana general. Per exemple: ¿com pot ser que a Barcelona hi hagi dos barris que tenen el nom amb la mateixa estructura sintagmàtica (substantiu –el mateix en tots dos casos– més adjectiu) i que l'un s'escriu separat (el *Poble Sec*) i l'altre s'escriu aglutinat (el *Poblenou*), només atenent a un criteri tradicional que –tal com ja hem exposat en el cos de l'article– no s'ha seguit en altres casos? No tractar els topònims iguals amb criteris iguals equival a posar encara més entrebancs a les persones que intenten escriure amb correcció la nostra llengua. Ens ho podem permetre?

I finalment, trobem que és fonamental que les solucions adoptades mai no depenguin de la zona dels Països Catalans a la qual pertany el topònim en qüestió. Una llengua amb les amenaces i les insídies que rep la nostra no es pot permetre.

Montbrió del Camp, octubre del 2007

NOTA: Vull expressar el meu agraïment a Marcel Banús i Banús, que es va llegir l'esborrany de l'article i m'hi va fer assenyats comentaris que em van permetre de millorar-lo notablement.